

POIETICA DEMERSULUI COGNITIV AUGUSTINIAN

Ioan F. POP*

AUGUSTINIAN POETICS COGNITIVE PROCESS

Abstract

An important dimension of philosophy and Augustinian theology is given by their intrinsic literaritatea. In their opening for insight, and inspiration to subjectivity. Of their deep affection. All under acute register of revelation. This opening is because the work was clearly marked by Virgil's poetry, the poet and the Platonic writings. As attraction is neglected ambroziene hymns, which have troubled so much soul. His philosophy is a philosophy of the ego, of interiority. His concern is centered on the size of his inner man, the soul relief. Appearance due to some extent and manner in which Plotinus himself alluded to the nature of the soul. He believed that, no matter how down the soul can not reach absolute non-being. In so much, he remains the quintessence of human evil even if it meets with non-being. Proximal to the sacred heart is the gateway, which remains open regardless of falls and fall-being.

Key words: Philosophy, Theology, Literature, Inspiration, Revelation.

O dimensiune importantă a filosofiei și teologiei augustinienne este dată de *literaritatea* lor intrinsecă. De deschiderea lor spre introspecție, spre subiectivitate și inspirație. De profunda lor afectivitate. Toate aflate sub registrul acut al revelației. Această deschidere se datorează faptului că a fost vizibil marcat de opera poetică a lui Vergiliu, dar și de poietica scrierilor platoniciene. După cum nu este de neglijat nici atracția imnurilor ambroziene, care l-au tulburat sufletește atât de mult. Filosofia sa este o filosofie a *ego*-ului, a interiorității. Preocuparea sa este omul centrat pe dimensiunea sa interioară, pe relieful sufletului. Aspect datorat într-o oarecare măsură și modului în care Plotin însuși se referise la natura sufletului. Acesta era de părere că, oricât ar coborî, sufletul nu poate ajunge la neființa absolută¹. În sens *tare*, el rămâne chintesența umană, chiar dacă se întâlnește cu răul, cu neființa. Sufletul este *poarta* proximală către sacru, care rămâne deschisă indiferent de căderile și de-căderile ființei.

Imperativul spiritual augustinian sună astfel: „Nu te risipi înafară, întoarce-te la tine însuși”². Singurul reper interior/exterior care merită atenție este Dumnezeu. Problema sufletului și a lui Dumnezeu este baza și nucleul oricărei dezvoltări filosofico-teologice. „Prima face să ne cunoaștem pe noi înșine, a doua, originea noastră”³. El va face diferența între cele două moduri cognitive: *sapientia* și *scientia*. Referitor la aceste concepte, el le va

* Muzeul Țării Crișurilor Oradea, ifpop@yahoo.com.

¹ Plotin, *Enneade, VI, Despre bine sau unu*, p. 431.

² Sfântul Augustin, *Despre adevărata religie*, p. 153.

³ Idem, *Despre ordine*, p. 345.

folosi, după împrejurări, cu semnificații diferite. Filosofia l-a ajutat să descopere calea spre Dumnezeu, un anumit tip de cunoaștere, iar *Scriptura* i-a oferit sensul acestei cunoașteri. Gândirea sa filosofică este mai aproape de miracolul poeticității decât de infailibilitatea argumentării raționale. Cu o expresie actuală, putem spune că Sf. Augustin a fost și un filosof al limbajului. Postură rezultată din aplecarea sa obsesivă asupra semanticii cuvântului. Aspect clar reieșit din scrierile sale – *De dialectica*, *De magistro*, *De doctrina christiana*. Tot aici sunt de găsit incursiunile și analizele semiotice, care *sacrifică*, aparent, poeticitatea în favoarea gramaticalității, a analizei limbajului. Stăpânirea limbajului *ordonează* viața în toate datele ei, punând în armonie ființa cu ea însăși. C. Robert ne avertizează că până și combinarea a două metafore incoerente, din punct de vedere moral, sfârșesc prin a se înghiți una pe alta⁴. În cele din urmă: „Idealul său este înțelepciunea, și nu știința”⁵. Iar înțelepciunea, în ultimă analiză, este tot o formă de *inspirație*. În *Despre muzică*⁶ va introduce noțiunea de *phantasia*, precum și cea de *phantasma*, care produce imaginea imaginilor (*imaginum imagines*). După cum va face diferența semantică dintre acestea. Pregătirea sa intelectuală filosofico-teologică evoluează cumulativ, el vede o înlănțuire deterministă între ele. Existența sufletului, de exemplu, poate fi demonstrată și cu ajutorul unor deducții de tip geometric (*Despre cantitatea sufletului*). La fel cum, în același sens, va argumenta cu o serie de elemente deduse din semantică.

Toate aceste acumulări de tip cognitiv nu fac altceva decât să pregătească nivelul metafizic. Sau, cu formularea sa: „de la lucrurile vizibile la cele invizibile, urcând de la lucrurile trecătoare la cele eterne”⁷. Poetica sa se datorează și caracterului pur sufletesc al convertirii sale. El nefăcând, ulterior, decât să argumenteze și să contraargumenteze teoretic opțiunea inimii. Poeticitatea este cea mai convingătoare *rațiune* a inimii și a sufletului. Ea este mai mult decât un simplu discurs (*logos*) și mai intuitivă decât orice formă de cunoaștere (*epistemé*). Sf. Augustin nu a făcut decât să recupereze doctrinar avansul luat de trăirile sale sufletești. A pus de acord *poezia* inimii cu rațiunea credinței. Sau, folosindu-ne de cuvintele Sf. Toma d’Aquino, „la Dumnezeu unele spuse se interpretează în sens propriu, altele în sens metaforic”⁸. Definirea dogmei creștine era strâns legată și de posibilitatea interpretării sale filosofice. Filosofia greacă este cea care oferă cheia interpretării dogmaticii creștine. Șansa de a-i deschide, dincolo de încărcătura sufletească, și baza susținerii conceptuale. Filosofia greacă ajută dogma creștină să se transforme dintr-o trăire oarecare într-o problemă spirituală fundamentală. Iar poeticul participă la fundarea gândirii filosofice. Ca atare, „există patru condiții ale filosofiei, absența uneia ducând la năruirea acesteia, la fel cum emergența ansamblului lor i-a condiționat apariția. Aceste condiții sunt: matematica, poemul, invenția politică și iubirea”⁹. Scrierile Sf. Augustin, chiar și cele filosofice, au o mare încărcătură pedagogică. El nu scrie doar ca să-și exerseze mâna, să vehiculeze dexter anumite idei, ci scrie precis, vizând întotdeauna un potențial cititor. Pentru aceasta face, nu o dată, numeroase incursiuni lămuritoare, frecvente digresiuni și apologii. Dar niciodată nu face concesii, nu coboară la nivelul cititorului. Încearcă întotdeauna să-l ridice pe cititor la nivelul său de înțelegere. Gândirea și raționalitatea sa tind mereu să treacă de la cele certe la aprehendarea incertelor¹⁰. Toată știința și cultura acumulate nu au avut alt rol final decât acela de a-l „trezi” la filosofie. Scrierile sale vor pune bazele unei noi abordări hermeneutice și a unui nou mod de înțelegere a exercițiului didactic. După cum vor uzita cu farmec și rafinement de dimensiunea metafizică a poeticității. Uneori, pentru plasticitatea excursului teoretic recurge chiar și la oximoron. Când vorbește de frumosul din domeniul artei, el va face referire la armonia rostirii unui vers. Pentru că „adevărata

⁴ *Imagination and metaphysics in St. Augustine*, Marquette University Press, Milwaukee, 1968, p. 34.

⁵ Henri - Irénée Marrou, *op. cit.*, p. 233.

⁶ Trad. Vasile Sav, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2002, p. 325.

⁷ *Despre adevărata religie*, p. 117.

⁸ *Summa theologiae, Despre Dumnezeu*, trad. Gheorghe Sterpu, Paul Gălășanu, Ed. Științifică, București, 1997, p. 329.

⁹ Alain Badiou, *Manifest pentru filosofie*, trad. Andreea Rațiu, Ideea Design & Print, Cluj, 2008, p. 10-11.

¹⁰ *Despre nemurirea sufletului*, trad. Vasile Sav, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2003, p. 243.

cunoaștere este cea lăuntrică¹¹. Pe urmele lui Platon, care considera că poezii (*poetikon genos*) nu pot imita decât aspectele proxime ale existenței lor – ei nefiind decât „purtătorii de cuvânt” ai zeilor –, Sf. Augustin critică destul de sever artele plastice din vremea sa, trecându-le în categoria inutilităților. Întreaga sa operă poate fi considerată un mare *poem* al vieții închinat credinței în Dumnezeu. Vorbind despre potențele sufletului, el va recurge la următoarele plasticizări poematice: „frumos în privința altuia; frumos prin altul; frumos în jurul altuia; frumos la frumos; frumos întru frumos; frumos la frumusețe; frumos față cu frumusețea”¹². Poeticul numește și supra-numește o stare care scapă oricărei aparente raționalități.

Apelul la frumusețea excursului poietic este prezent în majoritatea scrierilor augustiniene. Uneori, cum e cazul scrierii *Despre ordine*, pornește în conturarea ideaticii acesteia chiar de la un nocturn fapt poetic: sunetul apei modificat alternativ-melodic de căderea unor frunze. Acest fapt îi re-amintește că toate fenomenele și lucrurile se încadrează într-o anumită ordine, determinată de anumite cauze. Cu o expresie a sa, poeți sunt toți cei care înțeleptesc în numele Adevărului¹³. Alteori (în *Despre cantitatea sufletului*), recurge la versul horatian pentru a-și întări argumentarea privind *dimensiunile* sufletului. Pagini poematice vom găsi și în *Despre muzică*, ca și în multe alte pasagii augustiniene. Referitor la poeticitatea sa, el „afirmă clar că ea este, înainte de toate, o muncă a rațiunii, și că primul său element este de ordin intelectual”¹⁴. Poietica augustiniană merge mână în mână cu înțelepciunea. Ea nu vizează doar reliefaarea vagă a unor sentimente, ci este, mai degrabă, o poietică a înțelepciunii de factură divină. Uneori, scrisul augustinian capătă accente incantatorii, ca în acest pasaj. „Când ne vom elibera de toate lanțurile morții, când vor trece vremurile de ispitire, când va înceta curgerea apei acestui veac și vom primi haina de la început, nemurirea pe care am pierdut-o prin păcat, când vom îmbrăca acest trup care putrezește în neputrezire, adică atunci când trupul nostru de azi va îmbrăca neputrezirea, când trupul muritor va îmbrăca nemurirea...”¹⁵. Acest fragment de text poate fi ușor translat în poezie pură. Sensul său profund religios este mai pregnant prin adaosul de poeticitate.

Sf. Augustin a înțeles, cu intuiția sa impecabilă, că sacralitatea presupune poeticitatea. A înțeles că sufletul omului funcționează poetic. El a preferat, în scrierile sale, caracterul poetizant în defavoarea discursului rigid, prea rațional. M. A. Théry va susține, referitor la acest caracter, că e „... o ficțiune poetică mărturisită de către rațiune, și care indică destul de clar originea veritabilă a ideii...”¹⁶. Simbolistica de tip poetic reușește să surprindă mult mai bine dimensiunile supramundane ale divinității decât o abordare pur conceptuală. Limbajul prea obiectivant nu-și poate desprinde subiectul de registrul ontic, pe când reprezentarea poetizant-simbolică se adecvează mai bine deschiderii metafizice¹⁷. Nonobiectivabilul poate fi prins mai bine în vraja metaforei poetice decât în tăietura demitizantă a conceptului. Această capacitate poate fi numită și „unitate tautegorică”. Căci însuși faptul de a putea transforma (sacral) cele mai insignifiante fapte (trăiri) ale vieții în pre-texte și surse ale revelației denotă caracterul poietic al credinței. În cazul Sf. Augustin putem accepta că poeticitatea filosofico-teologică a scrisului său nu face altceva decât să-i pună și mai pregnant în valoare caracterul său revelatoriu. „Transcendentul se lasă mai bucuros în voia simbolului, care-i respectă inviolabila rezervă și invincibila împotrivire, decât în voia conceptului cu indiscreta lui voință de explicitare”¹⁸. Metafora oferă gândirii o deschidere privilegiată spre indicibilul transcendental. Trăirea de tip religios se întâlnește, pe un anumit nivel, cu cea de tip poetic, amândouă asumându-și,

¹¹ *Ibidem*, p. 205.

¹² *Despre cantitatea sufletului*, p. 521.

¹³ *Despre ordine*, p. 243.

¹⁴ Gustave Combes, *Saint Augustin et la culture classique*, Imprimeurs-Editeurs, Paris, 1927, p. 35.

¹⁵ *Despre iubirea absolută. Comentarii la Prima Epistolă a lui Ioan*, trad. Roxana Matei, Ed. Polirom, Iași, 2003, p. 257.

¹⁶ *Le génie philosophie et littéraire de Saint Augustin*, Tandou et C., Paris, 1961, p. 229.

¹⁷ Luigi Pareyson, *Ontologia libertății. Răul și suferința*, trad. Ștefania Mincu, Ed. Pontica, Constanța, 2005, p. 114-115.

¹⁸ *Ibidem*, p. 119.

de fapt, revelația. Articularea primordială a oricărui gând se face în mod poetic. Orice tip de cunoaștere este precedată de poeticitatea ei funciară. Gândirea, în structura sa intimă, are ceva poetic. Gândirea *gândește* poetic. Poeticul face în mod mai direct legătura dintre ne-spusul misterului și spusul dezvoltării lui cât de cât comprehensibile. Gândirea poetică și poetica gândirii nu sunt decât două moduri fundamentale de a întrezări ființa în răsăritul și apusul ei. Adică în chiar inima devenirii a ceea ce poate ea de-veni. Filosofia străbate mai în adânc posibilitățile gândului având alături intuiția de tip poetic. Cu o expresie a Sf. Toma, din acest filon „vine ceea ce se cheamă forța intelectuală a creaturii omenești create, și anume o lumină inteligibilă, aidoma unei emanații a primei lumini...”¹⁹.

Poeticul ne ajută să vedem acolo unde, strict conceptual, nu e aparent nimic de văzut. Poeticul vede chiar și în noaptea ne-înțeleșurilor în care se poate împotmoli gândirea filosofică. Asta pentru că „poemul este, în chiar punctul în care filosofia eșuează, locul limbii în care se exercită o propunere asupra ființei și asupra timpului”²⁰. Pentru filosofie, poeticul este o *lumină* în plus. O *rezervă* a oricărei interogații captată de spectaculozitatea propriei limitări. Exemplu stă modul augustinian de a defini veșnicia: „nici nu a fost, ca și cum deja nu mai este, nici nu va fi, ca și cum încă nu este”²¹. Poeticul reia într-o oarecare măsură (când nu întemeiază direct) *ne-spusul* rămas de la cogitațiunea filosofică și îl repune în noi *tăceri* provocatoare. Rostirea poetică este forma cea mai captivantă de a scoate ne-spusul din tăceri. Este un fel de *știință* a ne-spusului. Ea dezvoltă în măsura în care, de fapt, ascunde. Spunerea poetică „întemeiază genericitatea cuvântului însuși”²². Operând cu re-semnificări și re-simbolizări, el ajută *realul* gândirii să devină propria sa posibilitate. Posibilitatea actului revelațional. Certitudinea inefabilă a adevărului. Adevăr care constă tocmai în propria sa frumusețe spusă sau ne-spusă până la capăt. La limită, s-ar putea să existe chiar și în spirit ceva mai adânc, pe care să nu-l conștientizeze în mod direct²³, și care scapă oricărei sondări introspective. Sf. Augustin se folosește de frumusețea și captivanța poeticității ca de un atribut al adevărului etern subiectiv al celor spuse. Profunzimea poetică îi dă, pe de altă parte, o anumită autenticitate a trăirii celor scrise. Le *umanizează* prin insondarea de tip poetic. Poeticul încearcă să fie o scriere *totală*. El cuprinde în matricea sa tot spusul (și ne-spusul) de care cuvântul este în stare. „Poezia nu este nimic altceva decât faptul elementar de a-aduce-la-cuvânt, adică de a descoperi existența ca fapt de a fi în lume”²⁴. Poeticul spune mai mult decât pot cuvintele sugera. El *răzbună* parțial cuvântul pentru imposibilitatea de a putea fi Cuvânt. „Se pare că în filozofie nici un mare spirit nu a început altfel decât prin poezie. Cine nu a avut nici măcar o clipă sentimentul unei realizări ca poet n-a creat nimic monumental în istoria filosofiei. O posibilă explicație a acestei situații o constituie faptul că poezia este nerăbdarea de dinainte de cunoaștere, în vreme ce metafizica este nerăbdarea de după cunoaștere”²⁵.

Sf. Augustin folosește în scris o serie de metafore de o evidentă originalitate („metafore cognitive”), precum și o serie de elemente stilistice. În *Despre Cetatea lui Dumnezeu* va descrie într-o manieră lirică frumusețea universului. Textul său atrage uneori incandescența poetică, reușind să facă adevărate poeme în proză, de o actualitate surprinzătoare. Caracterul poetic al textelor sale este evident, mai ales în *Confesiuni*, unde ochiul și sufletul avizat pot întâlni următoarele *versuri*: „Duceam cu mine un suflet sfâșiat și însângerat/ care nu mai răbda să fie purtat de mine/ dar pentru care nu mai găseam un loc unde să-l las să se odihnească./ Nici în crânguri încântătoare,/ nici în jocuri și cântări,/ nici în locuri înmiresmate sau în alaiul ospetelor,/ nici în voluptățile iatacului și ale așternutului,/ în sfârșit, nici măcar în cărți și în poeme sufletul meu nu-și găsea alinarea (...)/ așa încât eu am rămas pentru mine însumi asemenea unui loc pustiit și nefericit,/ în care nici nu puteam rămâne/ și din care nici nu puteam pleca./ Căci încotro ar fi putut inima mea să

¹⁹ *Op. cit.*, p. 155.

²⁰ A. Badiou, *op. cit.*, p. 37.

²¹ Sf. Augustin, *Despre adevărata religie*, p. 197.

²² A. Badiou, *op. cit.*, p. 69.

²³ Idem, *Despre nemurirea sufletului*, p. 249.

²⁴ M. Heidegger, *op. cit.*, p. 283.

²⁵ Nicolae Râmbu, *Studiu introductiv, la Leibniz, Gottfried Wilhelm, Eseuri de teodicee*, p. 8.

fugă din inima mea?/ Încotro aş fi putut să fug eu de mine însumi?/ Încotro m-aş fi putut îndrepta ca să scap de propriile mele urme? (...)/ Iată, clipele veneau şi plecau,/ fiecare zi adăugându-se alteia;/ şi, pe măsură ce veneau şi plecau,/ ele sădeau în mine noi speranţe şi noi amintiri./ Puţin câte puţin, întruchipările bucuriilor de odinioară vindecau în mine durerile de acum,/ făcându-le să dea înapoi./ Şi totuşi, locul acestora îl luau, dacă nu alte suferinţe,/ măcar izvoarele unor suferinţe viitoare. (...) Ascultă şi tu: Ascultă şi tu:/ Cuvântul însuşi te cheamă se te reîntorci la el"²⁶. Mulţi poeţi adevăraţi ar putea invidia lirismul cogitabund al acestui poem scos dintr-un context mai larg. Sf. Augustin nu face decât să transforme textul poematic, cu melancolii, tristeţi şi fobii atât de umane, în pretextul sugestiv al credinţei.

F. Dolbeau²⁷ menţionează faptul că Sf. Augustin îi este atribuit un poem filosofic intitulat *De pulchritudine mundi*. El constituie capitolul şaisprezece al unei părţi intitulată *Quaestiones*, scrisă probabil de el, cu titlul *Liber uiginti unius sententiarum*. Ca atare, el rămâne, așa cum arată F. Van Der Meer, „un tipic copil al vremii sale, chiar în lucruri unde nu ne-am fi aşteptat să fie astfel”²⁸, deşi era un riguros intelectual. Adică rămâne adânc ancorat în structura sa poetică. În definitiv, poeticul apropie în cel mai înalt grad de „supremul Dumnezeu, carele-i ştiut mai bine neştiindu-L”²⁹. Căci doar poeticul ştie că poate şti chiar şi cu neştiinţa imediată. Poate, în schimb, cuprinde totul în fulguranţa revelaţiei, a iluminării. Poeticul ştie acolo unde ştiinţa doar aproximează. El ştie, în ciuda aparentei sale naivităţi, tocmai pentru că ştie unde nu e nimic de ştiut. „Oare cercetarea naivă nu este superioară, în ceea ce priveşte siguranţa şi importanţa rezultatelor ei, oricărei cercetări ce face uz de reflexie şi de un exces de conştiinţă?”³⁰. Gândirea filosofică a Sf. Augustin este nemetodică în sens formal, oscilantă din unghiul cuprinderii ariei ideatice. Aspect relevant şi de poietica sa, de caracterul său profund introspectiv. Dar filosofia lui este cu atât mai consecventă scopului ei creştin, revelator. Marcat de scrierile platoniciene, de metafizica plotiniană, el va dezvolta, teoretic şi practic, o apropiere sintetică între acest tip de gândire şi creştinism. Într-un anumit fel, platonismul l-a eliberat de viziunea maniheistă de a-l privi pe Dumnezeu ca materie luminoasă opusă întunericului. Apoi a găsit, tot aici, doctrina metafizică a Logosului. Problema fundamentală a gândirii augustiniene a rămas cea a fericirii omului, problemă obsedantă în filosofia antică. El îşi mobilizează toate forţele spirituale pentru a o putea transpune în practica şi trăirea vieţii. La ea va încerca să ajungă pe două căi: *questio de Deo* şi *questio de anima*. Aşa după cum singur recunoaşte: „Când te cauţi pe tine, Dumnezeul meu, eu cauţi viaţa fericită”³¹. Iar calea fiinţei spre adevărata fericire, cea umano-divină, se conturează mai pregnant prin adaosul cognitivităţii de tip poetic. P. Ricoeur merge mai departe, susţinând că doar „pe calea poeziei ne putem apropia mai mult de limbajul kerygmatic al Bibliei...”³². El va vorbi chiar de „marea poetică biblică”. Sf. Augustin a folosit poieticul doar ca pe un vehicul al adevărului. Un adevăr care se deschide mai pregnant prin adaosul de poeticitate. În anumite date am putea vorbi, în cazul său, chiar de *poetologie*.

Poieticul este *adaosul* necesar filosofiei pentru a putea înţelege mai bine revelaţia. Orice filosofie se îmbogăţeşte prin fulguranţa de tip poetic. „Sfântul Augustin e ferm convins că frumuseţea poeziei nu se află în întregime în gândurile pe care aceasta le exprimă”³³. El nu a fost un inovator obsedat de propriile idei, ci un teoretician care este nevoit să-şi argumenteze propriile idei. Multe dintre acestea nu aveau un corespondent filosofico-teologic în gândirea anterioară. Chiar şi faptul de a poseda un imbold constant spre înţelegere, Sf. Augustin îl pune pe seama chemării divine. El a fost un *poet* autentic

²⁶ *Confesiuni*, pp. 81-84.

²⁷ *Revue des Études Augustiniennes*, 42, 1996, p. 21.

²⁸ *Apud* Rose, Serafim, *Locul fericitului Augustin în Biserica ortodoxă*, trad. Constantin Făgeţan, Ed. Sofia, Bucureşti, 2002, p. 98.

²⁹ Sfântul Augustin, *Despre ordine*, p. 341.

³⁰ M. Heidegger, *op. cit.*, p. 187.

³¹ *Confesiuni*, p. 222.

³² *Experienţă şi limbaj în discursul religios*, în *Fenomenologie şi teologie*, p. 24.

³³ G. Combes, *op. cit.*, p. 36.

al adevărului revelat, tocmai pentru că și-a propus să fie un credincios cu toate *simțurile* inspirației treze. Și-a propus ca viața lui să nu fie doar „o fugă a celui singur spre cel singur”³⁴. Ci, din contră, viața lui să fie o *fugă* spre cel care a făcut-o posibilă. Ca atare, „el a simțit, ca artist, în toată noblețea versului și a înțeles până în cel mai mare grad că poezia este o contemplație și o rugăciune”³⁵. A înțeles că poeticul poate surprinde acel „adânc” mai adânc decât noi înșine.

³⁴ Plotin, *Enneade, VI, Despre bine sau unu*, p. 431.

³⁵ G. Combes, *op. cit.*, p. 40.